

۱۰۸
۲۹۱ ۵۱۷

شناخت، بررسی و راهکارهای بهبود فضای کسب و کار در ایران

www.ketab.ir

دکتر سعید شیرکوند
دانشیار دانشگاه تهران

محمد باختری

شماره مسلسل ۱۰۳۵۶

شماره انتشار ۴۱۶۷

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	شیرکوند، سعید، ۱۳۳۸ -
عنوان و نام پدیدآور	شناخت، بررسی و راهکارهای بهبود فضای کسب و کار در ایران/ سعید شیرکوند، محمد باختری.
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	۱۹۸ ص.
فروست	انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۴۱۶۷.
شابک	978-964-03-0012-1
وضعیت فهرست‌نویسی	فیفا
موضوع	کسب و کار - ایران
موضوع	Business - Iran
موضوع	کسب و کار - ایران - تحقیق
موضوع	Business - Iran - Research
شناسه افزوده	باختری، محمد، ۱۳۷۳ -
شماره افزوده	دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات. University of Tehran. Press
رده‌بندی کنتر	HF۵۳۸۲/۵ ۱۳۹۹
رده‌بندی یو بی	۳۳۱/۷۰۲۰۹۵۵
شماره کتابشناسی	۶۱۰۸۹۰۷

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود. تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.
(این کتاب با کاغذ حمایتی چاپ رسیده است.)

عنوان: شناخت، بررسی و راهکارهای بهبود فضای کسب و کار در ایران

تألیف: دکتر سعید شیرکوند - محمد باختری

ویرایش ادبی: مژگان فرجی

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۹

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

بها: ۳۴۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرش مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

فهرست

پیشگفتار.....ز

فصل اول مفهوم و مبانی فضای کسب و کار.....۱

مقدمه.....۱

تعریف " فضای کسب و کار ".....۳

ضرورت شناخت فضای کسب و کار.....۷

عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار.....۱۰

مدل تحلیل فضای کسب و کار.....۱۹

اهمیت و ضرورت بهبود فضای کسب و کار.....۲۰

فضای کسب و کار در ایران.....۲۲

فصل دوم سنجش محیط اقتصادی از منظر نهادهای بین المللی.....۲۷

مقدمه.....۲۷

بنیاد هریتیج (گزارش آزادی اقتصادی).....۲۹

مؤسسه فریزر (گزارش آزادی اقتصادی).....۴۰

سازمان شفافیت بین الملل (گزارش ادراک فساد).....۴۲

مجمع جهانی اقتصاد (گزارش رقابت پذیری جهانی).....۴۶

بانک جهانی (گزارش سهولت انجام کسب و کار).....۵۰

مقایسه گزارش نهادهای بین المللی.....۵۲

فصل سوم فضای کسب و کار از منظر بانک جهانی.....۵۵

مقدمه.....۵۵

معرفی بانک جهانی.....۵۶

ساختار و جایگاه بین المللی بانک جهانی.....۵۷

معرفی سازمان های بانک جهانی.....۵۸

۵۹	روند شکل‌گیری گزارش فضای کسب‌وکار
۶۱	جمع‌آوری اطلاعات برای محاسبه شاخص‌ها
۶۲	چگونگی ارزیابی و رتبه‌بندی شاخص‌ها
۶۴	شاخص‌های ۱۱ گانه
۶۶	۱- شروع کسب‌وکار (موافقت اصولی)
۶۹	۲- اخذ مجوزها
۷۱	۳- اخذ انشعاب برق
۷۴	۴- ثبت مالکیت
۷۶	۵- اخذ اعتبار
۷۹	۶- حمایت از سرمایه‌گذاران (سهامداران جزء)
۸۲	۷- پرداخت مالیات
۸۶	۸- تجارت فرامرزی
۸۹	۹- الزام‌آور بودن قراردادها
۹۳	۱۰- انحلال یک فعالیت
۹۶	۱۱- استخدام و اخراج نیروی کار
۹۷	تغییرات گزارش Doing Business در سال‌های مختلف
۱۰۱	فصل چهارم فضای کسب‌وکار در ایران
۱۰۱	مقدمه
۱۰۳	خلاصه وضعیت ایران طبق آخرین گزارش بانک جهانی (۲۰۱۹)
۱۰۷	روند تغییرات شاخص‌های فضای کسب‌وکار در ایران
۱۰۸	۱- شروع کسب‌وکار (موافقت اصولی)
۱۱۰	۲- اخذ مجوزها
۱۱۲	۳- اخذ انشعاب برق
۱۱۴	۴- ثبت مالکیت
۱۱۶	۵- اخذ اعتبار
۱۱۸	۶- حمایت از سرمایه‌گذاران (سهامداران جزء)
۱۲۰	۷- پرداخت مالیات
۱۲۲	۸- تجارت فرامرزی

۹- الزام آور بودن قراردادهای	۱۲۴
۱۰- انحلال یک فعالیت	۱۲۶
۱۱- استخدام و اخراج نیروی کار	۱۲۷
وضعیت کلی ایران مطابق شاخص سهولت کسب و کار	۱۳۰
اقدامات ایران در راستای بهبود فضای کسب و کار	۱۳۲

فصل پنجم راهکارها و روش های بهبود فضای کسب و کار در ایران

مقدمه	۱۳۵
راهبردهای بهبود در حوزه کلان	۱۳۷
راهبردهای بهبود در شاخص های یازده گانه	۱۴۴
۱- شروع کسب و کار (وافتتاح اولی)	۱۴۴
۲- اخذ مجوزها	۱۴۶
۳- اخذ انشعاب برق	۱۴۹
۴- ثبت مالکیت	۱۵۰
۵- اخذ اعتبار	۱۵۲
۶- حمایت از سرمایه گذاران (سهامداران جزء)	۱۵۴
۷- پرداخت مالیات	۱۵۶
۸- تجارت فرامرزی	۱۵۸
۹- الزام آور بودن قراردادهای	۱۶۱
۱۰- انحلال یک فعالیت	۱۶۵
۱۱- استخدام و اخراج نیروی کار	۱۶۷
پیوست قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار	۱۶۹

منابع و مأخذ	۱۷۹
الف) منابع فارسی	۱۷۹
ب) منابع لاتین	۱۸۱
ج) وبسایت ها	۱۸۱

پیشگفتار

بانک جهانی گزارش جدید و سالانه خود را درباره فضای کسب و کار، با عنوان «گزارش فضای کسب و کار ۲۰۱۹» منتشر کرده است. بانک جهانی در این گزارش، محیط عمومی اقتصاد کشورها را از نظر سهولت آغاز و انجام مناسبت‌های اقتصادی برای ۱۹۰ کشور جهان بررسی کرده و به تجزیه و تحلیل و مقایسه آنها پرداخته است.

گزارش بانک جهانی درخصوص فضای کسب و کار، سالانه منتشر می‌شود و در این گزارش که دوره یک‌ساله منتهی به رتبن ۲۰۱۸ (خرداد ۱۳۹۷) را بررسی کرده، شاخص کلی فضای کسب و کار در ایران در مقایسه با سال قبل، ۲/۳۴ واحد بهبود یافته و به نمره ۵۶/۹۸ افزایش یافته است. اما طبق رده‌بندی انجام‌شده براساس شاخص‌ها، محاسبه‌شده، رتبه ایران در بین ۱۹۰ کشور جهان با ۴ رتبه نزول به عدد ۱۲۸ رسیده است.

هرچند مطرح‌شدن واژه و مباحث درباره «فضای کسب و کار» در منابع اقتصادی قدمت زیادی ندارد و تقریباً از دهه ۱۹۸۰ کانون توجه صاحب‌نظران و سیاست‌گذاران قرار گرفته است، مفهوم و محتوای آن از دیرباز کانون توجه صاحب‌نظران بوده است و تقریباً همه سیاست‌گذاران، اندیشمندان و نهادهای بین‌المللی که دغدغه رشد و توسعه اقتصادی کشورها را داشته‌اند، به این مقوله به گونه‌های مختلفی توجه کرده‌اند و به بررسی آن پرداخته‌اند.

در دهه‌های پس از جنگ جهانی دوم که رهبران کشورها با چالش‌های پیشمندان حوزه اقتصاد، ضرورت توجه ویژه به موضوع رشد و توسعه اقتصادی را به صورت اجتناب‌ناپذیر می‌دانستند، مباحث و دیدگاه‌های مختلفی را درباره الزامات و پیش‌نیازهای لازم برای ساماندهی روابط و مناسبات برای دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی مطرح کرده‌اند و هریک به نحوی به این نکته تأکید کرده‌اند که قرار گرفتن هر کشور در مدار توسعه‌یافتگی، مستلزم فراهم کردن برخی زیرساخت‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و حقوقی است که زمینه مناسب و مساعدی برای دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی فراهم کند.

طرح مباحث دقیق و کاربردی هرناندو دسوتو و انتشار کتاب *راه دیگر* در سال ۱۹۸۶، سرآغاز مباحثی شد که بعدها دیگر صاحب‌نظران و خصوصاً بانک جهانی آنها را ادامه دادند و سرفصل جدیدی در منابع اقتصادی جهان گشودند. دسوتو و سایر صاحب‌نظران بر این نکته تأکید فراوان کردند که اگر کشوری می‌خواهد در مسیر رشد و توسعه قرار بگیرد، لازم است ابتدا به ساماندهی روابط و مناسباتی بپردازد که در سایه این اقدامات، زمینه انگیزه و سپس اعتماد لازم برای فعالان اقتصادی فراهم شود تا

با امیدواری و اطمینان هرچه بیشتر، گام‌های آغازین و سپس تکمیلی را برای رونق اقتصادی کشور بردارند.

به تدریج مباحث دسوتو و سایر صاحب‌نظران باب جدیدی در منابع اقتصادی باز کرد که بعدها بانک جهانی آن را پروژه فضای کسب‌وکار نام نهاد و به پیگیری آن پرداخت. بر اساس این پروژه، بانک جهانی با استفاده از ابزارها و روش‌های مشخص، تمامی زمینه‌ها و شرایط حاکم بر اقتصاد کشورها را رصد کرده و سپس از تجزیه و تحلیل آن‌ها و طراحی شاخص‌های مناسب برای سنجش و ارزیابی شرایط حاکم بر کشورها، مناسب یا نامناسب بودن شرایط و امکانات را برای شکوفایی اقتصادی اعلام می‌کند.

طی این سال‌ها علاوه بر بانک جهانی، مؤسسات و نهادهای دیگری نیز به بررسی این مفهوم در قالب عناوین دیگر اقدام کردند و امروزه با انتشار گزارش‌های خود می‌کوشند تصویری از کشورهای جهان و شرایط حاکم بر آن‌ها ارائه دهند؛ اما در بیان تمامی این گزارش‌ها، گزارش بانک جهانی به دلیل اهمیت و شأن ویژه بانک جهانی در میان کشورها از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. بر این اساس، گزارش‌های مؤسساتی مانند بنیاد بریتج، مؤسسه فریزر، مؤسسه اکونومیست، مجمع جهانی اقتصاد، سازمان دیده‌بانی جهانی کارترینی، G.E.I.، شاخص رقابت جهانی و شاخص توسعه اقتصادی تا حد زیادی همراستا با گزارش فضای کسب‌وکار است که از طریق بانک جهانی منتشر می‌شود.

از نظر بانک جهانی، فضای کسب‌وکار مجموعه‌ای از سیاست‌ها، قوانین، روابط و مناسباتی است که از نظر حقوقی و مقرراتی عملکرد بنگاه‌ها و فعالان اقتصادی را از آغاز تا انجام تحت تأثیر خود قرار می‌دهد؛ اما مدیران بنگاه‌ها و فعالان اقتصادی قادر به ایجاد و تغییر در آن‌ها نیستند. در صورتی که فضای کسب‌وکار روبه‌بهبود باشد و در نهایت به رفاهیت مطالبی برسد، بسیاری از هزینه‌های غیرمستقیم و در برخی مواقع مستقیم را برای تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان و در نهایت مصرف‌کنندگان کاهش داده، شرایط عمومی اقتصاد را برای رسیدن به رشد و شکوفایی فراهم خواهد کرد و اقتصاد کشور را در مسیر توسعه قرار خواهد داد.

بررسی میزان مطلوب بودن «فضای کسب‌وکار» و همچنین روند روبه‌بهبود آن در کشورهای مختلف از نظر بانک جهانی، موقعیتی را در اختیار این نهاد بین‌المللی قرار می‌دهد تا با بهره‌گیری از روش‌های مختلف، ابعاد گوناگون عوامل مؤثر بر رشد و توسعه اقتصادی کشورها را زیر ذره‌بین قرار داده، ناکارکردی‌ها و ناکارآمدی‌های آن‌ها را شناسایی کند و با بهره‌گیری از تجربیات سایر کشورها، برخی راهکارهای مناسب را برای بهبود فضای کسب‌وکار پیشنهاد دهد.

هم‌زمانی بحث بهبود فضای کسب‌وکار در کنار استراتژی «خصوصی‌سازی» که در برخی کشورها به‌عنوان روشی برای توانمندسازی بخش خصوصی مطرح است، موجب شده است در بسیاری از

تحلیل‌ها و بررسی‌ها این دو مقوله را به صورت دو روش مکمل برای برخی کشورهای در حال توسعه معرفی کنند که کشور ایران نیز بنا به دلایل مختلف، یکی از این کشورهاست.

«بهبود فضای کسب و کار» همراه با «خصوصی‌سازی»، دو گانه‌ای است که در چند سال گذشته در کشور ایران نیز کانون توجه صاحب‌نظران و برنامه‌ریزان قرار گرفته است و بسیاری کوشیده‌اند با توجه به این دو رویکرد، به بررسی و ارزیابی شرایط حاکم بر اقتصاد کشور بپردازند و بر این اساس، راهکارهای مناسب را برای توانمندسازی بخش خصوصی و در نتیجه، شکوفایی اقتصاد کشور ارائه کنند.

نگارنده در طی چند سال گذشته علاوه بر حوزه نظری و مباحث دانشگاهی به دلیل همکاری با دولت در حوزه اجرایی، با این مسئله روبه‌رو بوده و همواره کوشیده است با تبیین دقیق و همه‌جانبه این دو مقوله، علاوه بر شناسایی همه‌جانبه عوامل مؤثر بر نامطلوب بودن فضای کسب و کار، روش‌ها و راهکارهای مناسبی برای بهبود فضای کسب و کار، در حد ممکن، پیشنهاد کند.

این مباحث یک بار در سال ۱۳۹۰ با همکاری اتاق بازرگانی استان تهران بررسی شد و با تکیه بر گزارش بانک جهانی ابعاد مختلف گزارش بانک جهانی بررسی و برخی راهکارهای مناسب پیشنهاد شد. حاصل این بررسی را اتاق بازرگانی در قالب کتاب *شناسایی عوامل مؤثر بر بهبود فضای کسب و کار در ایران* منتشر کرد.

به دلیل اهمیت مباحث مربوط به «فضای کسب و کار»، تأثیر مباحث مربوط به آن بر تمامی ابعاد و زوایای اقتصاد کشور و همچنین شرایط حاکم بر اقتصاد کشور در سال‌های اخیر، بر آن شدم که یک بار دیگر این مقوله را بررسی کنم و با تکیه بر مباحث مربوط به فضای کسب و کار، اقتصاد ایران را ارزیابی کرده و برخی راه‌حل‌ها و اقدامات مناسب را برای بهبود اقتصاد کشور پیشنهاد دهم.

کتاب حاضر کوشیده است در چارچوب مباحث و طبقه‌بندی بانک جهانی در زمینه فضای کسب و کار تنظیم شود و حتی به آخرین گزارش بانک جهانی نیز استناد کرده است؛ اما بررسی‌ها و ارزیابی‌ها در خصوص اقتصاد ایران به گونه‌ای انجام شده است که تمامی زیرساخت‌های مورد نیاز برای رشد و توسعه اقتصادی کشور را کانون توجه قرار داده و صرف‌نظر از قالب گزارش بانک جهانی، به اقدامات کاستی‌ها و ناکارکردی‌ها نیز توجه کند.

فصل اول کتاب به بررسی و تبیین مفهوم و مبانی فضای کسب و کار اختصاص یافته است. در این فصل علاوه بر تعریف فضای کسب و کار، ضرورت پرداختن به آن نیز بررسی شده است و همچنین با تجزیه و تحلیل عوامل مؤثر بر بهبود فضای کسب و کار کوشش شده است که نشان داده شود چرا این مقوله در ادبیات بانک جهانی و همچنین صاحب‌نظران اقتصادی تا این اندازه مورد توجه قرار گرفته است.